

ЛИСТИ ДО ОЛЕКСАНДРА СМОТРИЧА

Науковий інтерес до творчості Олександра Смотрича (1922, м. Кам'янець-Подільський – 2011, м. Фергус, провінція Онтаріо, Канада) нині зростає. І це не випадково, адже, за словами О. Ізарського, “в невеличкому томику Смотрича вміщається цілий світ”. Першим опублікованим твором письменника була новелета “Відчай”, надрукована 1947 р. в газеті “Час”; тоді ж у першому числі за 1947 р. “Літературний зошит” (додаток до газети “Українські вісті”) оприлюднює новелу “Гість”. Твори автор підписав псевдонімом О. Кам'янець, що його відразу ж змінив на Смотрича (назва річки, що протікає через м. Кам'янець-Подільський) і, як сам свідчив, “Смотричем залишився на віки вічні” [2, 7]. Критичні, дослідницькі матеріали про життя і творчість українських культурних діячів автор підписував власним прізвищем – О. Флоринський.

Пропоновані листи до Олександра Смотрича охоплюють чималий відрізок часу: перший лист від Ю. Шевельова з Мюнхена позначений 17 вересня 1946 р., а завершується епістолярний заочний колокруг-діалог 16 серпня 2004-го (лист від Б. Бойчука). Епістолярний хронотоп постає суб'єктивним оддзеркаленням історичних епох, подій, культурної ситуації, своєрідним полем-простором архітектоніки духовної атмосфери. Культурний простір епістолярію охоплює широке коло авторів, які мешкали по обидва боки океану, переважно на двох континентах – у Європі та Америці. Листи свідчать, що час і простір охоплює понад 60 років листування з письменником (останню кореспонденцію до В. Мацька датовано 15.03.2010 р.). Оскільки О. Смотрич не вів щоденника, як, скажімо, О. Ізарський чи Д. Гуменна, не залишив спогадів, як Г. Костюк чи Ю. Шевельов, то письменницький епістолярій залишається важливим першоджерелом, що доповнює і значно розширює біографічну канву письменника. Він наче втікав від розхитаного й незатишного світу, ніби екстраполював, занурювався у внутрішній світ. З одного боку, хотів бачити свої твори друкованими, до чого його схилив Ю. Шевельов, а з другого – уникав зустрічі з творчим світом. Його запрошували стати членом “Слова”, і навіть Г. Костюк вважав його таким, проте О. Смотрич висловив категоричну незгоду в письмовій заяві. Голова еміграційного літоб'єднання дивувався з такої поведінки: “Буття” – одержав. Радію з Вашого справжнього успіху і сердечно вітаю... Прикро мені тільки, що Ви відмовились від фірми “Слова”. Не було жодних підстав і не зрозуміло мені це. Як незрозуміла і Ваша заява “що я не є членом Об'єднання”. Ми Вас весь час вважали членом. Але, звичайно це Ваша справа належати чи не належати”. О. Смотрич не рекламував своїх творів. Навіть студенти-українці Торонтського університету, які брали в нього уроки музики, не знали про літературний хист свого учителя. Про таке дізнаємось із листа (15.09.1972) літературознавця Лариси Онишкевич, яка “довгий час не знала – що Смотрич вчив мене грі на фортепіані! Довідалась вже пізніше – і просила в Тані Ткачик, щоб купила мені Вашу збірку оповідань...”. Коли Україна стала незалежною, уже Б. Бойчук, палкий прихильник і пропагандист Смотричевої творчості, 22 червня 1992 р. від імені Ю. Мушкетика звернувся до письменника: “Голова Співки письменників України Мушкетик передав Вам запрошення вступити до СПУ. Якщо Ви згодні вступити, то напишіть прохання до СПУ, щоб прийняли Вас в члени, дослівно два рядка, і пошліть мені. А я передам до секретаряту Співки”. Але сімдесятирічний О. Смотрич відхилив і цю пропозицію. Творив поза спілками високохудожню модерну прозу й поезію.

Письменницький епістолярій, зокрема листи Шевельова до Смотрича, заторкує не лише творчі імпульси, дидактично-філологічні настанови досвідченого літературознавця молодшому колезі, а й глибоко розкриває літературно-мистецьке життя післявоєнної еміграції. Особливо в дослідників мурівського періоду, гадаємо, викличуть інтерес листи від 17 вересня і 31 грудня 1946 р. (“Про Ваш вступ до

МУРУ. Я був би дуже радий і можу бути Вашим хрещеним батьком”) та 9 серпня і 29 жовтня 1948 р. Якщо в перших двох ідеться про пропозиції О. Смотричу стати кандидатом у члени МУРУ, то в наступних автор листа висловлює жаль і подив із приводу того, що молодий письменник несподівано покинув ряди літературно-мистецької організації. Саме з листа Ю. Шереха від 8 серпня 1948 р. дізнаємось про вихід О. Смотрича з МУРУ, про такий факт ні сам адресант, ні інші дослідники ніколи не згадували. “Буду одвертим, – скрушно зізнається адресант. – Не зовсім розумію Вашу поведінку останнім часом. Здається я нічим Вас не образив і завжди бажав Вам тільки доброго. Тому мене трошки здивував цей вихід з МУРУ без пояснення причин (я і досі цього не розумію)”.

Внутрішню еміграцію талановитого письменника розуміла лише дружина, професор славистики Торонтського університету Олена Юрїївна Флорук (1923–1974), яка, перехопивши ініціативу у свої руки, відіслала рукопис книжки свого чоловіка до Мюнхена – І. Кошелівцеві. На жаль, і тут повне фіаско, бо, виявляється, від адресата “нічого не залежить”. Езотеричний світ письменника слід розглядати не лише як втечу від обіцяльників, від лукавих, а передовсім як боязнь здобути при житті незаслуженої слави. Скромність, інтелігентність, ненастирливість відрізняли його “Я” від “Іншого”, його “Я” наче губилося в соціумі. Така філософська концепція автора, здавалось, осібно в загальнолюдській системі концептів, проте “інтелігентна” осібність Смотрича виразно вказує на індивідуально-авторський стиль, і побут, і моделювання художнього світу та людини в ньому. Самобутній талант письменника трансформується в мистецькому творі засобами художнього слова, а сам текст віддзеркалює систему концептів неповторної творчої особистості.

Син відомого письменника, літературознавець Юрїй Стефанік напрошувався на зустріч, бо “дуже хотів би познайомитися з Вами особисто”. Але, як свідчить епістолярій, така зустріч не відбулась. Урешті-решт, вийшовши на пенсію, О. Смотрич вирішив виїхати за сотню кілометрів від Торонто: з початком 1990-х років придбав хату на хуторі під лісом, бо любив природу, щодня нею милувався. Як і В. Винниченко, Смотрич порався біля землі, вирощував городину, ходив у ліс, збирав гриби, а коли душу огортала втома, тоді сідав за піаніно чи за письмовий стіл. Природа лікує людську душу: імпресіоністичний настрій, втечу від суєти, гамору, часом людську озлобленість компенсував замилюванням прекрасними краєвидами, що лягали на полотно, оживали в аплікаціях. Смотрич синтезував тріаду творчих імпульсів: майстра художнього слова, музиканта, художника.

То правда, що жанр листів називають архаїчним. Початок нового тисячоліття вніс певні корективи й у взаємини, спілкування, комунікативні процеси: технічні, електронні засоби підмінили рукописний текст. Електронний лист мусимо роздруковувати, а телефонну розмову, бесіду через скайп – записувати на диктофон і занотовувати у вигляді інтерв’ю чи статті. На жаль, такі реалії сьогодення. Проте письменницький епістолярій усе ж таки переважає над технічними засобами, бо він (лист) є естетичною місією, документом епохи, благодатним ґрунтом оприявлення національної культури, свідченням світоглядно-естетичних пошуків літераторів, діячів науки. Чітко зафіксовані на папері думки автора іншими вже ніколи не будуть, навіть якщо оновляться з-під пера інтерпретатора, дослідника творчого процесу, художньої спадщини письменника. Тому годі уявити національний культурний простір, філологічну науку без історичного документа, яким є лист – свідок певного часу, благодатний ґрунт, неоціненний шар нашої культури.

Олександр Смотрич залишається однією з найяскравіших, талановитих постатей української літератури другої половини ХХ – поч. ХХІ ст.; його хист визнавали і традиціоналісти, і модерністи, кожен із яких прагнув бачити майстра слова у своєму творчому співтоваристві. Проте не всі, як свідчать листи, розуміли його екзистенцію буття, езотеричний світ, не кожен міг вчасно підставити плече. Отож

доводилося письменникові на певний час внутрішньо емігрувати, відхиливши запитання до членства в тому чи тому творчому угрупованні, як і членство в будь-якій партії. Його “тихий бунт”, протест, концепт боротьби виливався в модерній прозі, самобутній поезії: творив нову Україну засобами високого художнього слова. Він любив Україну синівською любов’ю й тішився, коли її незалежність була підтверджена на всенародному референдумі. Тоді ж задумався над текстом гімну (і тут простежується літературно-критична рецепція руху опору письменника); невдовзі, переінтерпретувавши першу строфу гімну України, поклав слова на музику. Відтак контroversійний характер Смотрича, його образ – у літературно-критичній спадщині, що чекає на свого скрупульозного дослідника.

Перші твори О. Смотрича привернули увагу В. Винниченка, Г. Костюка, Ю. Шевельова (Шереха), Ю. Лаврінченка, І. Кошелівця, О. Ізарського. Про це йдеться в листах, які друкуємо нижче. Епістолярій підсвічує ідіостиль, тематику творів, образ автора, хронологічно супроводжує уважного дослідника від початку творчого шляху О. Смотрича аж до його завершення. Найпершим, хто звернув увагу на самобутній талант, був Ю. Шевельов, який виявився найактивнішим адресантом, листувався зі Смотричем навіть тоді, коли досяг поважного віку. Ю. Лаврінченко також стежив за творчим зростанням молодшого колеги. Оскільки Л. Тарнашинська опублікувала переважну більшість листів обидвох Юріїв [3, 97–117], а також оприлюднено три листи В. Винниченка (один лист О. Смотрича до Винниченка) [2, 357–362], кореспонденцію Ю. Шевельова від 20 грудня 1947 р. [2, 362–364] та листи В. Чапленка [2, 364–371], тут подаємо тільки ще не друкований епістолярій. Пунктуацію виправляємо згідно з чинними нормами.

Останнім Смотричевим адресантом був один із авторів цієї передмови, діалог на відстані тривав безперервно майже до останніх днів самобутнього еміграційного автора. Наше листування надруковано в журналі “Слово і Час” [1]. Нині ж для повнішого осягу життєвого і творчого шляху О. Смотрича публікуємо листи до нього відомих і маловідомих адресантів

ЛІТЕРАТУРА

1. *Невідомий* Олександр Смотрич (Флоринський): листування з Віталієм Мацьком // *Слово і Час*. – 2012. – № 5. – С. 94–107.
2. *Смотрич* О. Подорож у країну ночі [за ред. В. Мацька]: оповідання, новели, відгуки, листи. – Хмельницький: Просвіта, 2010. – 388 с.
3. *Тарнашинська Л.* “Незагублений” Олександр Смотрич // *Слово і Час*. – 2015. – № 7. – С. 97–117.

Високоповажний пане Олександрє!

Знову затримає відповідь Вам. Але за цей час я не забув про Вас і про ваші новелки. Перебуваючи в Штутгарті, я говорив про них на редакційній нараді альманахів МУРу. Вирішили ми, що "Етюд", "Той день" і "На межі" можна прийняти до друку в альманасі, але для другого числа, бо перше вже сформоване. А тут я мушу попередити Вас, що при теперішній друкарській техніці це може означати аж пів року чекання. Тому тепер даю Вам на вирішення: чи Ви хочете так довго чекати. Бо в газетах видрукувати їх можна було б далеко швидше. Отже, ще раз напишіть: чи волієте так довго чекати, чи даєте дозвіл друкувати в газетах. Далі: чи маєте Ви бажання, щоб було надруковано й у якій-небудь газеті ваше "Світло"?

З другої серії Ваших новель мені найбільше подобалася новелька "Відчай". І щодо неї я маю спеціальну просьбу до Вас. Я маю намір цими днями написати для "Часу"¹ невеличку статтю про українсько-російські стосунки. Ваша мініатюрка була б надзвичайно добрим панданом до цієї статті. Тому мені дуже хотілося б, щоб Ви дали згоду вмістити її в тому ж числі "Часу". Бо ця мініатюрка – блискучий акт обвинувачення реакційним російським колам.

Дві інші мініатюрки з другої серії мені подобаються далеко менше. У "Вихрестці" сюжет надто напружений. Хоч у житті така подвійна трагедія жидівки-вихрестки цілком можлива, але в мистецтві її дуже тяжко подати виправдано. Хоч Ви підійшли до змалювання ситуацій загалом тактовно (за винятком, може, сцени продажу ікони німцем – вона надто простолінійно-агітаційна), а все-таки загальне враження лишається якоюсь штучної мелодраматичності. Стилiстично хотiв би Вас застерегти вiд надмiрного вживання речень без пiдметiв (Пройшли... впала... залишалася... чула... не прислухалася і т.д.). Звичай цей прийшов до нас вiд Стефанiка й галицьких модернiстiв, якi навчилися його вiд полякiв, де вiн природний (бо польськi форми минулого часу мають особовi закінчення, чого нема в наших), але в нас вiн трохи штучний суттю своєю, а до того ще трохи пахне декадентщиною. Взагалі вiн належить у нашiй мові до рiзких засобiв, а Ви самi знаєте, що рiзкi засоби вимагають дуже обережного поводження з ними.

Зовсім невдалою мені здається Ваша "Туга". Задум показати враження від України на тлі і на контрасті з готичним німецьким містечком тонкий і вдалиий. Але той вибух ненависти до всього німецького, яким кінчається мініатюрка, здається мені не виправданим, не підготованим усім попереднім розгортанням твору і непотрібним по суті. Чи варт нам тепер плекати настрої ненависти до всього німецького й Німеччини? Чи не краще було б повчитися дечого в німців, поки ми перебуваємо в їхній країні? Ксенофобія – зворотний бік почуття меншевартності і ніколи не буває корисна. Поки німці нам загрозували й ставали на карк, такі настрої були здорові й зрозумілі. Чи варт хвицати переможеного? Стилiстично ця мiнiатюрка переобтяжена прикметниками, хоч, правда, є епiтети вдалі й стильні ("плодючу живучість важкої землі" – прекрасний образ і звукове інструментування). Але є багато мертвого, особливо виразно – перше речення, передостанній абзац. І потім загальне зауваження: дуже боюся, щоб наша проза не розпливалася в ліриці, така загроза перед нею завжди стоїть, це її, нашої прози, хронічна хвороба. Хотілося б більшої мужності – не в агітаційності, не в плеканні різного роду залізобетонності, а в самому стилі, в окреслюванні життєвих явищ. Не знаю, чи Ви розумієте цю мою думку, мені тяжко висловити її ясніше.

Мені хотілося б почути Вашу думку про всі ці зауваження. Спасибі за Ваші відомості про себе. Вони скупенькі, але в наш час загальної підозри всіх до всіх

¹ Націоналістично орієнтована газета "Час" виходила в 1945 – 1949 рр. у Фюрті (Німеччина) за редакцією звільненого політв'язня концтабору Заксенхаузе, члена ОУН Романа Ільницького (1915 – 2000).

Смотровичевий “закуток” на хуторі (Ортон, Онтаріо),
у якому письменник провів останні роки життя.

більшого вимагати не доводиться. Хотілося б мені ближче познайомитися з Вами і щоб Ви ближче стояли до нашого літературного життя. Може б хотіли подати до МУРу? Я, звичайно, не можу передбачити наслідків, але я особисто голосував би за те, щоб Вас прийняли в кандидати МУРу. Якщо надумаете, то прошу передати мені заяву про це на ім'я правління МУРу, зразки творів для рецензування (я міг би дати з тих рукописів, що в мене є) і короткий список головних Ваших друкованих речей.

З щирою пошаною Ю. Шерех

Тільки закінчив Вам листа, як листоноша приніс нового Вашого з трьома новими новелями. Отже, щоб не зволікати знову з відповіддю, коротко про ці новелі. Рішуче не подобається мені “Старий”. Це традиційна народницька “жалісливо-вболівальна” тема, відповідне і оформлення, аж до інтонацій: “Сумно старому батькові на отакому безлюдді, тільки й заговорити до пса, та й той чи довго протягне”, – так міг написати який-небудь Модест Левицький¹ без жадних змін. В наш час такі речі видаються цілковитим примітивом. Кілька імпресіоністичних ноток (“зорі падали на небі і шлях сріблом голубим обливався” – і навіть з модерністичним (принесеним нашими модерністами з Галичини) сполучником АЖ у значенні “аж доки”) або щось подібне, кінцівка – нагадують “Фата Моргана” і не пасують до всього попереднього.

“Гість” – навпаки, Ваша вдача. “Мужицьке” тут осмислене не жалісно, по-народницькому, а свіжіше, глибше. Звичайно, якщо її надрукувати, то на Вас почнуть собак вішати за ідеалізацію Сходу, але коли Ви на це готові, то новелька варта друку.

До “Повернення” почасти стосуються мої зауваження до “Вихрестки”.

З пошаною й побажаннями добрих успіхів

Ю. Ш.

¹ Левицький Модест Пилипович (13.07.1866 – 16.06.1932) – письменник, культурний діяч, педагог, лікар, дипломат. Один із засновників київської “Просвіти” (1906).

Високоповажний Олександрє Івановичу!

І знову я винний. Аж на два Ваші листи відповідаю одним, і то з великим запізненням. Безкінечні роз'їзди і інші нікому не потрібні справи. Метушня метушінь і вся чеська метушня.

Спасибі за добрі побажання. Дозвольте ж і Вам побажати веселого родинного Різдва і щасливого плідного Нового року. Виконую Ваше бажання і сподіваюся, що цей лист устигне Вам якраз під ялинку.

Але перше, ніж говорити про Ваше оповідання, мені присвячене – за що дякую – хочу поговорити про Ваше письменницьке влаштування.

Звичайно, як письменник Ви нічого не втрачаєте від того, що Ваші речі тихо й мирно складаються у шухляді у Вас і в мене. Навпаки, може навіть виграєте, бо не доводиться Вам почути “суд глупця”, який, особливо з незвички, може завдати багато неприємних хвилин. І все-таки пора вже, думаю, просунути Ваші речі читачеві. Це потрібно з трьох причин. Дві з них Ви вказали самі. Ви скаржитесь на безгрошів'я. Звісно, на оповіданнях Ви б не побудували собі палат кам'яних, а все-таки грошей було б трохи більше (до речі, чи прислав Вам гонорар “Час”?). По-друге, Ви пишете про бажання зв'язатися з МУРом – і це зрозуміло, бо всяка людина потребує товариства людей з такими ж інтересами й потребами. Я далі напишу про формальні умови цього, але поки що скажу, що вступ до МУРу був би полегшений Вам, якби люди знали Ваші твори. І нарешті третє: друкований твір завжди видно авторові інакше, ніж написаний і легше тоді бачити, що там не гаразд.

Скажу одверто: надія на наші журнали – погана. Вони будуть, але це триває так довго і родиться так тяжко, що можна всяку надію й терпець утратити. “Хорс” знов застряг. Наш альманах з трудом почне друкуватися позавтра – і то, якщо не знайдеться ще яка-небудь нова перешкода, – а Ваше ж піде тільки в другому. Одне слово, сумний висновок, якого я доходжу не тільки для Вас, а і для себе: практично треба орієнтуватися в наших обставинах на газети. Тим більше, що вони нашому читачеві фактично тепер заступають і журнали, і книжки, принаймні тому, хто не читає по-німецьки. Далі: газети – це єдине, що в нас є законного і чий вихід забезпечений. Газети – єдине, що має тверду фінансову базу і може матеріально стати в пригоді.

Дуже добре знаю мінуси цієї справи: одноденність і партійність. Як тільки Ви почнете друкуватися в якійсь газеті, Вас негайно припишуть до однієї партії, і Ви вже ніколи не доведете, що Ви не верблюд. Так сталося зі мною, так станеться, звичайно, і з Вами. Ви навіть у кращому стані, бо на якийсь час захищені псевдонімом.

Сумно мені писати все це, але доводиться. Я продемонстрував Вам плюси й мінуси. Вирішуйте. Я можу Вас посвятити в ті газети, з якими особисто зв'язаний: “Час” “Українські вісті”, журнал (?) “Похід”...

Про вислання нам Ваших збірників я ще раз нагадував. Чи одержали? Статтю з питань сучасної музики все-таки, як буде час, напишіть. Я такого одчаю дійшов, що ніхто в нас не пише про нову музику, що, почувши в Штутгарті Гіндемітового “Матіса, маляра”, сам написав про виставу, будиши абсолютним невігласом у музиці, – правда, тільки газетну замітку.

Про Ваш вступ до МУРу. Я був би дуже радий і можу бути Вашим хрещеним батьком. Але за нашим звичаєм процедура така: треба подати на Кваліфікаційну комісію зразки своєї творчості, комісія призначає двох рецензентів, а потім на підставі їх рецензій приймає рішення. Отже, моя роль могла б полягати в тому, щоб дати добру характеристику на комісії і постаратися призначити не злопихательних рецензентів. Одначе, можливо, що через те, що Ви фактично зовсім не друкувалися (я маю на увазі Кам'яця), то Вас приймуть спершу не

¹ Пауль Гіндеміт (Хіндеміт; 06.11.1895 – 28.12.1963) – німецький композитор, диригент, теоретик музики. У листі Ю. Шевельов задує оперу П. Гіндеміта “Художник Матіс” (Mathis der Maler; 1934 – 1935).

членом, а кандидатом. Проте в цьому великого лиха не буде. Отже, якщо надумаєте, пришліть мені заяву, коротку автобіографію (омінаючи в ній усього, що оминати хочете, бо це тільки формальність) і визначте, які твори Ви хочете приєднати до заяви на рецензію.

Наприкінці про Ваші оповідання. Подарунок критикувати не доводиться. Але в даному випадку порушу звичай. Є у Вашій "Варці", по-моєму, три негативні риси. По-перше, стара явно народницька, хоч і підновлена воєнною тематикою і парюю молодих. Поза тим такі старі помирили вже в Грінченка, Модеста Левицького, а особливо добре – у Стефаніка. Та і в Коцюбинського вже була така стара ("Що записано в книгу життя"). Це – недобре. Стара – явно літературного походження. І, може, тому (по-друге) вона сприймається алегорично: молоді сили рушили на захід, а те, що лишилося на рідних землях, померло. Я особисто теж так схильний думати: не вірю ані в можливість нашого повернення на Україну, ані в відродження України взагалі. Єдине, що може бути, – заснування нової України десь на незалюднених теренах Америки, і звідти за кілька сотень років може ми будемо возвіщати світові нові істини. Але це моя приватна думка, яку я ніколи не наважуся висловити прилюдно, бо вона тоді виконуватиме дефетистичну функцію. Саме таку функцію може мати і Ваше оповідання. І по-третє: проблема "многокрапія". Подивіться, як часто Ви вживаєте цього знака. Він стає символом стилю: стилю розхристаного ліризму. Чи це ж добре?

Я міг би говорити про багато щасливо знайдених деталей, але не в цьому суть.

Так само і "Арабески", по-моєму, виграли б, якби пишно-квітчастому стилеві записів був би протиставлений не лірично-імпресіоністичний (три крапковий) стиль внутрішнього монологу, а стиль мужній, ляпідарний. Поза тим, закинув би Вам це наслідування Коцюбинського. І особисто я, учувши всі ті "хорали, симфонії, віоли", готовий тікати за тридев'ять земель. А втім це вже особисті смаки.

Я пишу Вам тільки негативні зауваження, бо вважаю, що Вас уже не треба підхвалявати. Ви можете уникнути всього цього. Це передусім справа самодисципліни.

Дуже шкода, що не приїдете на Різдво. Отже, лишається мені чекати Вас до Великодня. Але не виключено, що в квітні-травні я проїдуся по Вашій зоні. Але це тільки припущення.

Ще раз добрих свят. Щиро тисну руку
Ваш Ю. Шерех.

№3

Мюнхен, 11.2.1947

Високоповажний Олександр Івановичу!

Пробачте, що затримав Вам відповідь на Вашого коротенького листа. Багато їздив, а потім лежав хворий. Я надіслав Вам докладючого листа в перших числах січня, виконуючи Ваше бажання мати його під ялинку. Там я писав і про одержання нових новель і про передбачувану долю старих. Невже Ви того листа не одержали? Це дуже прикро. Проте, напишіть, чи не прийшов він згодом, якщо ні, то я вишлю Вам його копію, яку десь мушу мати і тоді розкопаю. Чи одержали Ви "Літературний зошит", де Подоляк¹ самовільно вмістив Вашого "Гостя"? І гонорар? Від 2 числа цей "ЛЗ" буде цілковито органом МУРу. Чи згодні Ви, щоб там тоді що-небудь умістили? Дурна історія з грішми за "МУР". Ми досі не сплатили гонорарів. Тому видавець вирішив (сам) спрямувати суми з інд. замовлень просто до мене, щоб я повернув їх на гонорари. Тих грошей набралось 40 марок, а люди думають, що я торгую книжками. Таке дурне! Отже, чекаю листа і новин. Наш з'їзд плянуємо на 15 березня. Може, приїдете?

Чекаю листа. З щирим привітом Ю. Шерех.

¹ Подоляк – псевдонім Григорія Костюка (1902 – 2002) – відомого літературознавця, критика, керівника еміграційної організації українських письменників "Слово" (1954 – 1975).

На природі (зліва направо) – Олена Флорук, Олександр Смотрич, Міля Янішевська (квітень 1952 р.).

№4

Мюнхен, 9.8.48

Дорогий Олександрє Івановичу!

Давно вже збирався написати Вам, але все не було часу, бо після грошової реформи довелося посилено працювати, щоб залатати діри в бюджеті. Сьогодні вже мав писати, коли прийшов ваш трошки дивний лист.

Буду одвертим. Не зовсім розумію Вашу поведінку останнім часом. Здається, я нічим Вас не образив і завжди бажав Вам тільки доброго. Тому мене трошки здивував цей вихід з МУРу без пояснення причин (я і досі цього не розумію). Потім сьогоднішній лист: якби я знав, що Ви дістали змогу видати новелі, то він був би цілком природний, але я більше ніж сумніваюся, щоб у теперішніх обставинах Ви таку змогу дістали.

Особисто я завжди вважаю, що коли в стосунках між порядними людьми, а за таких я дозволяю собі вважати Вас і себе, є якісь сумніви або непорозуміння, то найкраще сказати про це прямо, а грюкнути дверима можна і після розмови “по душам”.

Коли я оглядаюся назад, то мені здається, що єдине, чим я міг Вас образити, – це повернення грошей. Але це від мене не залежало. Вони прийшли в понеділок після реформи, і перекази вже не виплачували ні старими грішми, ні новими, а тільки переказували на рахунок. Але я жодного рахунку не мав, а тому не було іншого виходу, як відіслати ті гроші назад. Та і взагалі вони не варті розмови, на мою думку.

Мені дуже прикро, що доводиться заповняти лист цими нецікавими і (по моєму) непотрібними речами. Я мав на думці писати про зовсім інше, і так би і сталося, якби Ваш лист прийшов хоч би завтра.

Отже, повертаю Вам рукописи “Перша любов”, “Пан Славко”, “Перед лицем чину”, “Звичайний день”, “На третьому кілометрі”, “В дорозі” і “Байдужість”. У мене лишилася тільки “Спадковість”¹, бо вона має ввійти в шосте число “Арки”, а надія

¹ Ідеться про оповідання О. Смотрича “Спадковість”, яке було надруковане в журналі “Нові дні” (1955, червень).

на появу цього числа хоч і не велика, але все-таки деяка є. повертаю Вам усі ці речі тільки на Ваше бажання, бо саме тепер я веду переговори з одним підприємцем про видання журналу в Канаді, і якщо ці переговори закінчаться успішно, то Ваші речі хоч частково могли б бути там видрукувані. Якщо з цього нічого не вийде, то я шукатиму інших можливостей, і, може, щось і знайдеться. Але все-таки не смію порушити Вашу без обґрунтувань висловлену волю. Якщо матимете бажання, то прошу прислати ці речі мені назад.

Передайте привіт Вашій дружині: сподіваюся, що хоч вона не сердиться на мене за невідомі гріхи.

З глибокою пошаною і добрими побажаннями Ю. Шерех.

№5

Мюнхен, 29.X.48

Дорогий Олександр Івановичу!

Пробачте, що дозволю собі почати з невеличкого критичного зауваження, на яке, можливо, і не мав права. Звичайно, Ви маєте повне право не пояснювати того чи того факту – скажімо, в даному випадку Вашого мовчання або перед тим Вашого і досі мені не зрозумілого виходу з МУРу. І ніхто не має не тільки юридичного, а й морального права вимагати від Вас протилежного. Тільки мені так здається, що більший теплоті стосунків більше сприяє, коли люди говорять принаймні про те, що даних двох людей безпосередньо і взаємно, сказати б так, обходить. Ще раз вибачте, і більше до цієї теми не повертатимуся.

Я дуже радий, що Ви зрозуміли, чому я не міг надрукувати “Звичайного дня” і “Перед лицем чину”¹. Однак я не дивлюся на справу абсолютно безнадійно. Якщо нам дасться вирватися з німецького гетта і десь здобути матеріальну базу для існування, то ми й не такі речі зможемо друкувати. А тут я і так дозволяю собі більше від інших і мимоволі виконую роль такого собі анфана терібла еміграції, але після цих оповідань збойкотували б і Вас, і мене. Тому краще, щоб вони трошки полежали.

“Арешт” і “На окопах” цікаві. Не знаю, чи свідомо вони написані прямо протилежною методикою: перше – “рубаною” фразою з переходом у кінцівці на побутово-оповідну інтонацію, а друге – “побутово-оповідною” інтонацією з переходом у кінцівці на рубану фразу. Друге вийшло, по-моєму, у Вас краще: Ви вже маєте досвід з побутової інтонації. Я тільки не давав би “бестії” на адресу місяця і фабульно не ясно, чому все таки Вадим, що мав переховуватися, потрапив на фронт, та ще й під Харковом, а в такому стислому оповіданні, на мою думку, не повинно бути жадних умовностей у розвитку сюжету.

“Арешт” мені здається менше викінченим. Якщо Ви даєте уривчасту фразу і паралелістичні повтори, то мене дратують “водяні” в такому стилі регулярні прислівники: беззвучно ворухаться, міцно притисла... Якщо Ви поставили ставку на дієслово, то вже будьте йому вірні до кінця. Краще дайте нове речення, щоб з нього було видно оте “беззвучно”, оте “міцно”, а не давайте елементів іншого стилю. По-друге, перехід у кінцівці до “оповідної” інтонації з отим початковим “А”, з отим “само собою” після суворої манери початку звучить трохи по-блюзнірськи, ніби після трагічного героя раптом слово дали кумасі...

Це, звісно, мої суб’єктивні враження.

У мене нічого нового. В зв’язку з тим, що на мене вже надто багато собак вішають, з одного боку, з тим, що тепер трошки більше платитиме (нібито) наш університет, думаю максимально скоротити свою газетну працю і, може, взятися за бодай елементарну наукову роботу.

Вашій дружині спасибі за вітання і вітання від мене.

З глибокою пошаною Ю. Шерех.

¹ Новели “Звичайний день”, “Перед лицем чину” ввійшли до збірки О. Смотрича “Вони не живуть більше” (Ганновер, 1948).

*Дорогий Олександрє Івановичу!
 Мої Вашій дружині і Вам найкращі святкові й новорічні бажання!
 Книжечку одержав, дуже дякую.
 Але ж Ви таки видавець! Начувайтесь, щоб я не став у Вас проситися зі своїми
 “творами”.
 Щиро Ваш Ю. Шерех.*

№7

Людн, 14.06.1950

*Дорогий Олександрє Івановичу,
 Ваші нові оповідання я прочитав не відриваючися. Вони дуже цікаві і рівні, а це,
 останнє, дуже багато важить.
 Але спершу поясню затримку цього листа і те, що я тільки тепер зміг
 прочитати: їх спершу мав возню з мешканням (зверніть увагу на нову адресу), а
 потім треба було терміново докінчити замовлену статтю для шведів.
 Отже, оповідання рівні, випадає тільки “Вечір”. Це оповідання мені не
 подобається. Сама тема – смерть через дитину – здається мені затасканою, а
 потім, це єдине, де ще є від того андрєєвського “лякання” читача, яке я вже колись
 лаяв у Вас. В самій техніці “діалогу” вечора я вбачаю багато зайвого тупцяння.
 Але в інших діалог на пружинах, логіка діалогу схоплена блискуче, і то в обох
 виявах – лаконічно-недомовному в одних оповіданнях, просторікуватому – в інших.
 Прекрасно, що оповідання без філософії і без ідеології, саме тому вони ідеологічні і
 промовляють. Тільки останні двоє скидаються на програмові, але тоді це ідеологія
 “Цілуй її, бо молодість не буде” [перекладування вірша О. Олеся “Чари ночі”. – В. М.];
 я думаю, що такої філософії краще було б уникнути, не знаю, як це зробити. Дуже
 добре, як на мене, те, що оповідання без характерів. Себто зрозумійте мене
 правильно: характери скрізь вимальовуються, але вони вимальовуються, так би
 мовити, мимоволі, бо без них не обходиться, але автор зовсім не накидає їх і не
 хвалиться, що, от, мовляв, уміє написати характер. З цього погляду випадає зі
 стилю “Парк”, де надто пахне характер, та це й чи не є з “Чудесного сплава” Кірсона.
 Це недобре.
 Мені здається, що з цих вихідних позицій Вам можна стартувати тепер у повість
 або драму – не знаю, у що саме. Вас підстерігають небезпеки: Андрєєво-Винниченки
 майже вже втратили небезпечність, а все-таки це іноді слід оглянутися і в цей
 бік. Зате Костецький-Гемінгвей вимагають активного відштовхування.
 Пара зауваг до мови. Персонажі непотрібно погаличили свою мову: зарано,
 запізно, що і не правда в кінці питань (нормально: а і правда, також на початку
 фрази (гал. з німецького авх). Вони ж не емігранти. Натомість у автора деякі
 зайві тут русизми: це ж уже не Сволочовка, тут мова має бути нейтральна.
 Бережіться нового виду манерности: повторювання тих самих реплік, напр., на
 стор. 25, чисто літературних конструкцій (Ще мить, і...)
 Ну, оце і все тим часом. Я дуже радий, що Ви живі. Багато вже вмерло.
 Оповідання їдуть земноводною поштою слідом за цим листом.
 З Вашою оцінкою еміграції і літератури я не згодний. Що еміграція – свинство, це
 Ви маєте рацію. Що вона, якщо повернеться додому, буде чужою і незрозумілою, це
 теж так. Але вона нічого не може створити, то це, звичайно, не так. Большевики
 свої програми творили на еміграції, як і Масарік, і Пілсудський. Найкращі твори
 польської літератури творилися на еміграції. Ні, я думаю, що це можна жити і
 творити, хоч я не сподіваюся колись бути дома.
 І з літературою. Видавати книжки треба. По-перше, література в наш час –
 все-таки тільки те, що пройшло друкарню. Добре це чи погано, але це так.*

По-друге, мало що може бути з Вами і з Вашою машинкою. 1000 примірників – це все таки не три. Отже...

З того, що Ви пишете про оригінал і переклад Ваших оповідань, робить і висновки: якщо буде друкований переклад, то хай там буде зазначено, що це переклад. Тоді це навіть добре – для всіх.

Ви ще хочете про себе, себто мене, але місцю кінець, відкладімо до наступного разу. Вітання Вашій дружині, добрі бажання.

Ваш Ю. Шерех.

ВІД ІВАНА КОШЕЛІВЦЯ

№1

Мюнхен, 7 травня 1959

Високоповажний Пане Смотрич,

що “Укр.літ.газета” виходить стільки часу без Вашої участі в ній, це було газеті тільки на шкоду. На те, що я досі Вас не знайшов і своєчасно не запросив до співробітництва, склалося багато причин різного порядку. Якось наш спільний друг Олекса Григорович Ізарський¹ обіцяв мені у справі налагодження з Вами контакту своє посередництво, яке чомусь не призвело до бажаних наслідків. Аж тепер випадково з листа нашого представника в Канаді я довідався про Вашу адресу і поспішаю з цим листом. Якщо Ви не маєте якихось застережень, які не дають Вам можливості на це, я був би дуже радий і вдячний Вам, якби Ви погодилися на співробітництво в газеті. Тим більше, що я дуже високо ціную Вашу прозу і вважаю, що поява її на сторінках моєї газети сприяла б підвищенню рівня останньої. Незалежно від Вашого рішення щодо цього газету ми вислатимемо Вам безкоштовно.

З найглибшою пошаною

Іван Кошелівець².

№2

Мюнхен, 4 листопада 1976

Дорогий Пане Олександрє,

Сердечно вдячний Вам за все разом: за листа, чергову самвидану збірку, яку з приємністю прочитав, і пропозицію стосовно чотирьох оповідань. Я давній шанувальник Вашого дуже своєрідного таланту, ще з часів “Арки”³. Тож прошу вислати ці оповідання якнайскоріше, щоб вони встигли ще до січневого числа. Була б добра нагода відкрити ним новий рік журналу.

З найсердечнішою подякою і пошаною

Іван Кошелівець

¹ *Ізарський Олексій Григорович* (справжнє прізвище Мальченко; 30.08.1919 – 28.03.2007) – український письменник. Закінчив романо-германське відділення Київського університету (1941). У Полтаві 1942 р. почав писати повість “Ранок”, яку завершив 1943-го в Кам’янці-Подільському, куди переїхав разом із батьками та братом Борисом. Саме тут уперше познайомився з О. Смотричем. У Полтаві завдяки П. Ротачу 2006 р. опубліковано “Висмики” з щоденників. 1940 – 1980-і роки” О. Ізарського. У них автор частково згадує про Смотрича, трагічну смерть його дружини Олени Флорук, зокрема на 196 сторінці занотовано: “13.09.1974. Лист від Ліди Палій з вісткою про загибель Олени Флорук, дружини О. Смотрича. А вона, а вони були в нас наприкінці минулого року в листопаді, а вона здалася мені надзвичайно милою!.. Вона заговорила про мої книги, про мою “творчу енергію!” – написав Ліді, чекатиму на з’ясування подробиць обставин”. Отримавши лист від адресанта, О. Ізарський 21.09.74 р. записав: “Кілька рядків Л. Палій: Олена Ф. (Смотрич) загинула в Норвегії. Обірвалася гондола. До Європи вона поїхала на з’їзд славістів”. О. Ізарський мешкав у Клівленді, де й завершив свій земний шлях.

² *Кошелівець Іван Максимович* (справжнє прізвище Ярьсько; 10(23).11.1907 – 05.02.1999, Мюнхен) – літературознавець, критик, перекладач, журналіст. Почесний доктор філософії УВУ (Мюнхен), член УВАН. Разом із Ю. Лавріненом редагував “Українську літературну газету” (1955 – 1960), був редактором журналу “Сучасність” (1961 – 1966, 1976 – 1977, 1983 – 1984).

³ “Арка” – щомісячний журнал, присвячений літературі, мистецтву, культурі. Виходив у Мюнхені за редакцією В. Домонтовича та Ю. Шевельова, ілюстрував часопис Я. Гніздовський. Вийшло всього 11 чисел.

Дорогий Пане Олександрє,

Ваші поезії я заплянував на літнє подвійне число за липень-серпень. Оповідання присилайте також, будуть надруковані ближчим часом. А від літературної праці не відмовляйтеся. Ви ж один у нас справжній прозаїк у малих формах прози. Авторські примірники розсилають з Нью-Йорку. Мабуть, там просто не мали Вашої адреси. Тому Вам вислали два примірники звідси. Я простежу, щоб вислали й далі.

*З сердечною пошаною
Іван Кошелівець.*

№4

[Лист адресовано дружині письменника Олені Флорук]

[На фірмовому бланку Українського товариства закордонних студій "Сучасність"]
Мюнхен, 21 липня 1972

Вельмишановна Пані Професоре,

Ваш лист засмутив і збентежив мене. Засмутив безнадією, в якій опиняється письменник, який засадничо має повну свободу, активно діючу організацію і безліч видавництв навколо, а як доводиться видати маленьку збірку оповідань, тоді він зовсім безпомічний, хоч нормально було б, щоб його шукали, а він лише відбивався від видавців. Особливо у випадку такого письменника, як Олександр Смотрич. А моє збентеження від того, що велике довір'я виявили Ви до мене, а тим часом я таки самий безпомічний, щоб у чомусь допомогти. У видавництві, в якому я працюю, ледве чи від мене щось залежить, бо я виконую лише технічну роботу, а з іншими видавництвами я не маю жодного контакту і навіть поняття не маю про їх зацікавлення.

Смотрич запам'ятався мені, здається, з оповідань, друкованих в "Арці". З того часу проминуло чверть століття. Усе, що там друкувалося з прози, я геть чисто забув, яскраво залишилися в пам'яті тільки оповідання Смотрича. І цього вже було б досить, щоб знати мою думку про нього, бо в цих останніх він такий самий живий і яскравий, як у тодішніх. Аж дивно, щоб такий письменник мав труднощі в пошуках видавців.

Наша сьогоднішня література, на жаль, поляризується на двох полюсах. На одному кволо доживає віку псевдопатріотична література, яка з добрими намірами пропагує, що все українське найкраще і нам "кривда си діє". Але при всіх добрих намірах вона не є літературою. А на протилежному полюсі дуже активно товчється літературний снобізм. Не менш бездарний, але крикливий. Посередині ж, де має бути справжня література, витворюється вакуум. Там стоять ріденько одиниці, далеко не так оптимістично, як у звітах "Слова". І однією з дуже яскравих цих одиниць був для мене й залишається Смотрич. Мені напрошується відразу низка порівнянь з іншими літературами, в яких письменники типу Смотрича користуються великою популярністю. Але від порівняння утримаюся, бо знаю, що письменники порівнянь не люблять. І слушно. Бо справжнє не надається до порівняння: воно живе саме собі. Такі є й Смотричеві твори. І як шукати вже порівнянь, то в наближенні їх можна знайти, але врешті доведеться сказати, що найбільше Смотрич подібний до... Смотрича. У нього і люди й речі просто такі живі й говорять самі за себе, так що авторові наче не треба нічого від себе ні додавати, ні щось пропагувати. Тому й нема в нього так різьчого в літературі фальшу. Я не знаю, наскільки автобіографічне перше оповідання, але в ньому чудова характеристика: "Писати я міг, коли хочу, скільки хочу й навіть, що хочу". Справді може, і йому виходить все, що він хоче. Ці оповідання, як і звичайно буває, не всі рівні, але в такої нерівності авторові немає чого соромитися, бо серед них є просто добрі речі і є шедеври. Я так думаю, що якби на таку збілочку не

знайшлося б видавця, то це означало б, що ми втратили розуміння: що таке власне література! З свого боку я спробую декого переконувати, хоч не знаю, чи матиму успіх. А як матиму, то повідомлю Вас. Рукопис висилаю звичайною поштою, щоб коштувало дешевше.

З найсердечнішою пошаною Іван Кошелівець.

ВІД ЯРА СЛАВУТИЧА

№1

[Не вказано дати]

Дорогий Пане Колего!

Іде слава про Ваші “самвидавні” вірші¹. Поздоровляю з фактом. Але вони й мені потрібні – до моєї праці про укр. літ. на цьому континенті. Прошу прислати, та ще й додати відомості про себе, як також і збілочку прози. Цю останню я був купив собі, але в мене була людина “звідти”, і я тепер передав її на його прохання. Пройшла! Тепер читають Вашу прозу по всій Україні!!!

Ваші збірки я можу включити також до міжнародної бібліографії МЛА, де я вже завів на Вас окреме гасло. Отже, прошу діяти!

Поздоровляю з новим успіхом!

Щиро Ваш Яр Славутич².

P.S. Прошу негайно надіслати книжки: може, й до “Антології української прози в Канаді” візьму.

До антології української прози в Канаді я взяв три Ваші оповідання.

№2

3 грудня 1975 р.

Дорогий Пане Колего!

Щиро дякую за надіслані збірки віршів Вашого самвидаву. Я схвально відгукнувся на них у своїй праці.

Біда лише, як їх подавати в бібліографії. Доведеться нумерувати сторінки і т.п. Я, звичайно, розумію, як мені здається, поліграфічну стилізацію й т.п.

Мені здається, що для збереження краще було б дати все в одній збірці. Адже такі оригінальні твори треба зберігати, ставити на полиці книгозбірень, зокрема університетських. На жаль, туди пускають переважно лише товстіші видання...

Щиро Ваш Яр Славутич.

P.S. Веселих Різдвяних свят! Я. С.

№3

6 квітня 1976 р.

До п.О. Смотрича

Дорогий Пане Колего!

В останню хвилину, коли книга вже зламана, я відвоював для Вашої цінної поезії дві сторінки в антології. Ласкаво прошу якнайскоріше прислати на мою адресу життєписні дані, зазначте про освіту, згадайте всі книжкові видання Вашої прози – назви й роки видань, в т.ч. точну дату народження (й місце), дату приїзду

¹ Яр Славутич згадує “самвидавні” вірші, узявши прикметник у лапки. Насправді О. Смотрич упродовж 1974–1976 рр. упорядкував власноруч дев’ять таких збірок поезій, кожна з яких промаркував “Сам видав”. Згодом, зібравши їх воедино друкарським способом, об’єднав в одну книжку із цупкою обкладинкою (очевидно, єдиний примірник), назвавши “Вірші”.

² Яр Славутич (Григорій Михайлович Жученко; 11.01.1918 – 04.07.2011) – відомий український літературознавець, поет, перекладач, член ОУП “Слово”. Був професором Альбертського університету, редактором літературно-мистецького альманаху “Північне сяйво” (Едмонтон).

до Канади – усе це приблизно на пів-сторінки, чисто передруковане через два інтервали. Додайте кілька віршів – можна зробити зірокс. Разом віршів приблизно на 80 рядків.

Антологія затягнулась, перейшла кілька трансформацій, а тепер – нарешті – виходить у світ. Отже, я отримав усе заради вашої добірки. Ще раз прошу прислати все зазначене якнайскоріше.

Наперед щиро дякую.

З правдивою пошаною

щиро Ваш Ярослав Славутич.

№4

Дорогий Пане Колего!

Щиро дякую за надіслані матеріяли. Даю для Вас три сторінки. Негайно потрібні: 1. Дата виходу в світ збірки “Ночі”, 2. Точні дати рецензій на Ваші поезії Ю. Шевельова і Р. Рахманного¹. Ласкаво прошу негайно прислати.

Веселих свят! Ваш Яр...

Напр.: Ю. Шевельов, “[назва статті]”, Нові дні, [том], [число], [рік], [стор.]. Для Свободи: [24 травня 1976 р. зразок]

ВІД ЮРІЯ СТЕФАНІКА

№1

19 серпня 1975

Вельмишановний Пане Олександрє! Прошу вибачати за таке звернення. Коли пригадаєте Гоголеву “Страшну помсту” із її “паном Данилом”² у дуже шанобливому значенні, то, може, вважатимете його, отже, моє звернення, прикрою фамільярністю. Справа інша, коли Ви найменували мене “добродієм”, старому панові (мені 66 років) така назва дуже до лиця, хоч доброго я зробив у житті малувато.

Отже, дякую Вам, Пане Олександрє, за Вашого лаконічного листа, а ще більше – за 5 зошитів Вашого чудового “Сам видав”-у. Вчора ми мали засідання управи нашого “Слова”, участь у якому взяли: О. Зуєвський³, Б. Мазєпа⁴ і я – читали ми Ваші вірші, живе свідчення дуже оригінального, сатирично-ліричного таланту, на превеликий жаль, цілком невідомого нашій літературній братії. Мене особисто зворушила така Ваша щира любов до нашої знедоленої Батьківщини, ваша нефальшована ненависть до нашого північного сусіда. Бо почуття якоїсь несвітської образи і в моїй душі понад усяку міру велика.

Але... до речі. Отож ми вирішили дати добірку Ваших віршів у нашому найновішому збірнику – повинні почати його друк у жовтні – очевидно, під умовою, що Ви дасте свою згоду. Також просимо Вас дуже дати нам до того ж збірника оповідання, а

¹ Рецензію на прозові твори О. Смотрича Г. Шевчук (Ю. Шевельов) назвав “Подорож у країну ночі” (Українська трибуна. – 1947, 7 і 14 грудня), а рецензія Романа Рахманного (Олійника) “Холодний вогонь їхніх віршів” надрукована в газеті “Свобода” (1975. – 23 верес. – С. 2). Автор дає красномовну характеристику творчому стилю О. Смотрича: “Видавництво”, де вірші (та й новели) виходять у світ, має промовисту назву – “Сам видав”. “Не для вас і не для мене він пише. Він не просить, щоб його вірші друкували... Нікому не кланяється, щоб їх книжечками видавали... Нічїєї ласки не запобігає, щоб їх читали, рецензували, вихваляли, рекомендували. Він – вільна людина, як вільним є той, хто музичний твір komponує чи виконує і на музичних фразах у зовсім інший світ летить” (с. 2).

² У листі Ю. Стефанік апелює до повісті М. Гоголя “Страшна помста”, яка вчить нас жити за Святим Письмом, не відступатись від християнської моралі, не грішити, щоб потім не страждали діти, наші нащадки.

³ Зуєвський Олег Йосипович (1920 – 1996) – український поет, перекладач, член ОУП “Слово”. З 1966 р. працював професором Едмонтського університету (Канада). Помер в Едмонтоні, перепохований у Житомирі.

⁴ Мазєпа Богдан Іванович (17.05.1928 – 25.11.1978) – український поет, журналіст. Член ОУП “Слово” та Українського мистецького клубу в Едмонтоні.

то й два, якщо маєте їх готовими. А щоб висипати всі наші прохання до Вас, скажу ще й таке: ми вважали б великою честю, якщо б Ви стали членом нашого об'єднання. Таке членство не потягне за собою ніяких обов'язків, ні громадських, ні фінансових.

Наприкінці хочу додати, що від доброрія Лиски, упорядника антології "етнічної" канадської прози, не маю ніякої вістки, хоч писав до нього кілька разів. Посилаючу добірку Ваших новель, я написав йому, що Ви разом з У. Самчуком¹ і В. Левицьким² на еміграції.

Із щирою до Вас пошаною – Юрій Стефаник³.

P.S. Збірку Ваших новель "Буття" вважаю дуже потрібною нашій літературі. Як закінчу свої поточні завдання (в мене їх, на жаль, дуже багато), то, може, напишу децю про цю збірку.

№2

9 вересня 1975

Вельмишановний Пане Олександрє!

Дякую за милого листа і за "Дзеркало". Прекрасну новелю, що має всі прикмети Вашого непересічного таланту, скупого на слова, багатого на зміст і образність. Ще раз повторюю, що хотів би проаналізувати Вашу прозу – сумного філософа із скептичним усміхом.

Коли буду в Торонті, обов'язково потелефоную до Вас, може, зйдемося десь на нейтральному ґрунті, поговоримо. Я – старий, 66 років, Ви – ще молоді, дужі. Хай живе молодість!

Ваш Юрій Стефаник.

№3

Едмонтон, 15 жовтня 75

Вельмишановний Пане Олександрє!

Дякую за два дальші зошити Ваших "Віршів", щиро радію статтею Юрія Шевельова "Самвидав на нашому Континенті". До речі, я написав йому подяку: це тому, що я, як галичанин, не мав відваги висловити бездонної ненависти до "Ваших" кацапів. Саме тут і в мене, і в Юрія Володимировича повна й абсолютна згідність із Вашими поглядами.

2, ні, 1-го листопада матиме свій авторський вечір у Торонті Олег Зуєвський, який приїде на загальні збори нашого канадського "Слова", що відбудеться в неділю. Якщо б Вам було можливо, прийдіть на його вечір (деталі, де й коли, можна буде одержати в І. Боднарчука⁴ або в Б. Олександрова)⁵, він, а через нього і я, хотів би дуже познайомитися з Вами.

Щирі вітання, ще раз дякую –

Вам відданий Юрій Стефаник.

¹ Самчук Улас Олексійович (1905 – 1987) – відомий український письменник, журналіст. Був головою Мистецького українського руху (МУР), членом ОУП "Слово". Помер у Торонто (Канада).

² Софронів-Левицький Василь (14.12.1899 – 01.11.1975) – український письменник, перекладач, журналіст. Помер у Торонто.

³ Стефаник Юрій Васильович (24.07.1909 – 25.04.1985, Едмонтон) – літературний критик, журналіст, очолював канадське об'єднання українських письменників "Слово".

⁴ Боднарчук Іван (Чабанрук; 21.12.1914 – 05.05.1990) – письменник, педагог-методист, член ОУП "Слово". Літературну творчість розпочав, потрапивши під вплив "Покутської трійці" – письменників, що мешкали по-сусідству з його рідним селом. Працював в Інституті св. Петра Могили в Саскачевані, був директором школи імені М. Грушевського в Торонто.

⁵ Олександрів Борис (справжнє прізвище Грибінський Олександр; 21.07.1921 – 21.12.1979, Торонто) – письменник, журналіст, член ОУП "Слово". Писав гумористичні оповідання під псевдонімом Свирид Ломачка.

№4

[Не позначено дати (з тексту – 1976 р.)]

Вельмишановний Пане Олександрє!

Вибачайте, що так Вас зву, але Ви таки, здається, “Олександр”.

Дякую за Ваш “Сам видав”, 2 книжки з нього вже з цього 1976 р. Велику частину, згідно з Вашим дорученням, передам Олегові Йосиповичу Зуєвському, з яким ми живемо в приятні. Його адреса: 11524-78 Ave., Edmonton, Alberta.

Я приїду з Нью-Йорку до Торонта 13 березня, того ж дня (чи вечора) відбудеться там же вечір на пошану мого приятеля Миколи Понеділка¹. Чи не могли б ви появитися на тому вечорі: деталі дасть Вам Іван Дмитрович Боднарчук. Я дуже хотів би познайомитися з Вами особисто.

Щирі вітання – Ваш Ю. Стефанік.

№5

Дорогий Пане Олександрє!

Дякую за листа і за Вашого “Лірника”. Прочитав його і подумав: “Так, як Ви, ми всі розмовляємо з Богом, тільки рідко хто з Ваших читачів знаходить час з ним розмовляти”. Маю щирю надію, що не остання збірка Ваших поезій.

Незабаром (“ще цього місяця”, – писав Б. Олександрів) появиться 6-ий збірник “Слова”. А ми вже починаємо збирати матеріяли до 7-го. Ми завжди Вам вдячні за співробітництво і просимо й тепер не забувати про нас.

Щирі Вам вітання.

Ваш Юрій Стефанік.

Едмонтон, 12 листопада, 1976.

№6

Едмонтон, 11 липня, 1978

Дорогий Пане Олександрє!

Давним-давно просив Івана Дмитровича Боднарчука, щоб якось скомунікувався з Вами у важливій справі. Каже, що телефонував часто до Вас, але ніхто не відзивається. Отже, пишу до Вас.

Ми готуємо збірник Канадсько-української літератури, в ньому не сміємо обійтись без Ваших новель. Тому прошу Вас дуже вибрати 3 Ваші новелі (якщо маєте, одну з канадською тематикою) і дати їх перекласти на англійську мову. Якщо у Вас з грішми погано, то “Слово”² допоможе Вам заплатити перекладача. А так ми самі платимо гонорари перекладачам. В цій справі чекаю Вашої відповіді.

А так у нас небагато нового, канікули всюди, і в людських душах, і в природі, яка працює на потрійну “шифту”. Бо ж мусить вона годувати всіх вакаційних лінійків.

Щирі Вам вітання – Ваш Юрій Стефанік.

№7

21 жовтня 1979

Дорогий Пане Олександрє!

Повних три тижні в місяці лютому ц.р. я телефонував до Вас з Едмонтоном (ваш телефон – 485-9656) яких 10 разів денно, але без висліду. Ви, очевидно, ігноруєте свій телефон і тих, що бажали б почути ваш голос.

¹ Понеділок Микола Васильович (24.09.1922 – 25.01.1976, Нью-Йорк) – письменник, член ОУП “Слово”. Був автором гумористичних оповідань, дотепних настільки, що навіть на могильній плиті заповів вибити слова “Не будить мене”. В Інтернеті зафіксовано, що помер письменник 6 березня 1976 р., тоді як на могильній плиті стоїть інша дата, яку ми зазначили вище.

² “Слово” допоможе Вам заплатити перекладача”. Ю. Стефанік мав на думці допомогу членів канадського відділення ОУП “Слово”, яке очолював.

Тим часом я одержав листа від Івана Дмитровича Боднарчука, в якому він повідомив, що щасливо добрався до Вас по телефоні і що Ви, мовляв, нагнівані на "Слово", бо ми не надрукували ваших поезій, які Ви післи мені. Це правда, я їх одержав, навіть подякував вам за них, проте не дав їх до збірника, бо Ви в листі до мене такого бажання не висловили, а ми не вміщуємо в наших збірниках надруковані вже речі. Правда, Ваш Самвидав можна і не вважати "друком". Сяк чи так, я вибачаюся за непорозуміння, а Вам сьогодні посилаю через нашу Книгарню невеличкий подарунок – Антологію української поезії в Канаді¹, де надруковано Ваших 11 віршів. Як бачите, ми вас не цілком ігноруємо.

А тепер про справи:

1. Як Вам уже говорив Іван Дмитрович, ми готуємо тепер англomовний збірник української літератури в Канаді. Я не уявляю, щоб він міг появитися без 2-3 новель О.Смотрича: Ви, ніде правди діти, наш найкращий новеліст на еміграції, а ми вчинили б злочин, якщо б Вас "сховали". Я саме закінчив читати Ваших трьох збірок (вдруге, колись їх уже читав) та із збірки "Буття" вибрав 3 новелі, де найменше тяжких до перекладання діалектизмів, а саме: "Діалектику", "Подарунок" і "Родинне". І тут Вам ультиматум: якщо не одержу від Вас листа із запереченням до 20 квітня, то дам перекласти названі вгорі 3 новелі на кошти "Слова", щоб їх умістити в нашому англomовному збірнику. Каже ж бо латинська приповідка: "кві тацет, консентіре відетур" ("хто мовчить, той погоджується").

2. І ще така справа: "Слово" хотіло б подбати про те, щоб перекласти добірку Ваших знаменитих оповідань на англійську мову на кошти нашого Федерального уряду; ми вже добилися перекладу Самчукової повісти "На твердій землі". В цій справі я дуже хотів би побачити вас особисто. Я буду в Торонто від 4 до 10 травня, дуже вдячний був би Вам, якщо б Ви написали, як можна Вас побачити. Ви ж бо майже недоступні!

Щирі Вам вітання – Юрій Стефанік.

П.С. Цей лист посилаю рекомендованою поштою, бо він з "ультиматумом".

Далі буде.
Вступна стаття,
підготовка текстів листів та коментарі
Віталія Мацька, Інни Нікітової.

Отримано 15 січня 2017 р.

м. Хмельницький

¹ Ідеться про видання: Антологія української поезії в Канаді: 1898–1973 / Упорядник Яр Славутич. – Едмонтон: Слово, 1973. До збірника ввійшли також вірші О. Смотрича.